

ŞAİRLERİMİZDE ANNE HASRETİNİN SEMBOLÜ OLARAK MEZAR

*Süheylâ YÜKSEL**

Özet: Anlatımcılık kuramı, edebî eserin onu kaleme alan sanatçısını anlattığı temeline dayanır. Bu kurama göre, yazarın yaşadığı kederleri, mutlulukları ve bilinçaltını eserinde görmek mümkündür.

Anne-çocuk ilişkisi de bu açıdan anlamlıdır. Annelerini küçük yaşta kaybeden şairler annelerine özlemlerini şiirlerinde dile getirmişlerdir. Şairler bunu yaparken bazı semboller kullanırlar. Mezar da bu sembollerden biridir. Jung'a göre mezar; annenin sembolüdür. A. Murray ise, ölüm ve mezara gitme arzusunu 'anne karnına dönüş isteği olarak açıklar.

Annelerini küçük yaşta kaybeden İsmail Safa, Tevfik Fikret, Ahmet Hamdi Tanpınar bu özlemlerini onların mezarı için şiir yazarak dile getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Anne-çocuk, mezar, anlatımcılık, şiir, İsmail Safa, Tevfik Fikret, Ahmet Hamdi Tanpınar

The Graves In Our Poets As A Symbol Of Longing For The Mother

Abstract: The theory of expressionism is based on the fact that the literary text narrates the author of the text. According to this theory, it is possible to observe the sorrow, happiness and subconscious of the author in his work.

Mother-child relationship is meaningful in this sense. Authors who have lost their mother at a young age depict their longing towards mother in their poems. Poets use some symbols doing this. Grave is one of them. According to Jung grave is the symbol for mother. A. Murray explains the desire for death and going to grave as the 'desire to return mother's womb'.

İsmail Safa, Tevfik Fikret, Ahmet Hamdi Tanpınar who have lost their mothers at young age express their longings through writing poems for their graves.

Key Words: Grave, mother-child, expressionism, poem, İsmail Safa, Tevfik Fikret, Ahmet Hamdi Tanpınar

* Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas.
syuksel58@hotmail.com

Giriş:

Anlatımcılık kuramı, edebî eserin, ona vücut veren sanatçısını anlattığı esasına dayanır ve bir edebi eserin değerlendirilmesi sürecine psikanalizin meselesi olan bilinçaltını da katar. Konuya bu açıdan bakılınca, sanatçının daha küçüklüğünden itibaren yaşadıklarının eserlerine ne kadar yansıdığı meselesi akıllara gelir ve gözler anne-çocuk ilişkisine çevrilir.

Anne-çocuk ilişkisi, farklı imajlarla her milletin edebiyatında olduğu gibi edebiyatımızda da yer bulmuştur. Bu konunun bir başka yönü; şairlerin anneleriyle yaşadıkları duygusal yakınlığın veya uzaklığın, annelerinin ölümünün, kendi şiirlerinde bir şekilde yer bulmasıdır.

Anne sevgisini ve bağlılığını -erkek çocuklarda daha karmaşık olmakla birlikte- bütün çocuklar yaşar. Jung, etnolojideki anne figürünün evrensel olsa da bu imgenin bireysel deneyimle hayli değişime uğradığını fakat çocuk psikesine etki eden unsurun kişisel anne figüründen çok anneye yansıtılan arketip olduğunu ve bu arketipin anneye mitolojik bir arka plan vererek ona otorite hatta tanrısallık kattığını söyler (Jung 2005: 23) Arkasında anne arketipi bulunan “anne kompleksi”ni de Jung, annelik içgüdüsünün aşırı gelişmesi olarak belirler. Daha sonra, bu kompleksin psikolojik veya fizyolojik bazı hastalıklara da zemin hazırladığına dikkat çeken yazar; bütün bunlara rağmen anne kompleksinin olumlu yönünün bütün çağlarda övgüler dizilmiş bir anne imgesi olduğunu anlatır. Bu imge, “*yetişkinlerin en dokunaklı, en unutulmaz anılarından biri, her türlü oluşum ve gelişimin gizemli kaynağı, eve dönüşün, her türlü başlangıç ve sonun sessiz temeli olan anne sevgisidir*” (Jung 2005: 23, 30-31) sözleriyle, insani boyutu tartışılmaz olan anne ile çocuk ilişkisini psikanaliz açısından değerlendirir.

Anne Sevgisine Dair:

İsmine ister anne arketipi, ister anne kompleksi, ister anne imgesi veya aşırı anne hassasiyeti denilsin, anneye duyulan sevgi ve özlem dünya edebiyatında ve bizde edebî eserlerin kaynağı olmuş ve sanatçılar bazen açık olarak bazen de farkında olmadan, bilinçaltlarındaki “anne sevgisi ve özlemi”ni, arasında “mezar”ın da bulunduğu bazı sembollerle eserlerine yansıtmışlardır. Aşağıda da belirtileceği üzere “mezar” anneyi temsil eder, mezara gitme de psikanalizde “anne karnına dönüş”ü simgeler.

Şinasi'nin annesinin ölümü için düşürdüğü tarih bilinmekle birlikte (Şinasi 2005: 36) Yeni Türk Edebiyatı'nda “anne”ye yazılan şiirler denilince ilk akla gelenlerden biri, Abdülhak Hâmit'in annesinin ölümü üzerine kaleme aldığı “Validem” başlıklı uzun manzumedir. Şairin Kafkaslar'dan getirilen annesinin hayatını anlattığı, zaman zaman mersiye havası taşıyan eser, şairin annesinin ölümü üzerine yazdığı bilgisi verilerek ve gayr-i matbu olduğu belirtilerek, şairin “anne vatan”ı anlattığı zeyliyle birlikte, 1913'te önce *Tanin*, sonra *İctihad*

mecmualarında yayımlanmıştır (Tarhan 1997: 181, 210) Hâmit'in eserlerinde annesinden gelen imajlar olmakla birlikte (Kaplan 1976: 353-368) "Validem", anne-çocuk birlikteliğinin yoğun olarak işlendiği bir manzume değildir.

Kendisi altı yaşındayken, babası Plevne'de şehit düşen Cenab Şahabeddin'in bu kaybı şairin annesiyle arasında özel bir yakınlık doğmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Nitekim Cenab'ın şiirlerinde anne-çocuk imajına rastlamak her zaman mümkündür. Şairin, 1912'de *İctihad*'da yayımlanan "Mersiye"sinde geçen

*Her şey ağlar nigâh-ı muğberime
Bence artık bütün cihan öksüz*

.....

*Kaldı cebhem yetim-i âgûşun;
Dudağım kaldı bive-i büsen*

.....

dizeleri bu şiirin annesinin ölümü üzerine yazıldığını düşündürür (Cenab Şahabeddin 1984: 269).

Diğer taraftan anne-çocuk birlikteliği ve bunun şiirleştirilmesi denilince belki de ilk olarak akla Ahmet Haşim'in "Şi'r-i Kamer"i gelir. Haşim'in on beş yaşındayken yazmaya başladığı bu şiirlerde (Hisar 1969: 17) sert mizaçlı bir baba karşısında oldukça hassas ve hasta olan bir anneye sığınan çocuk, "ay"ın tanıklığıyla annesiyle birlikte geçirdikleri sessiz geceleri anlatır. Haşim bu şiirlerle, artık yanında olmayan ve kendisini değil belki mezarını dahi bir daha göremeyeceği annesine bir anıt yapmıştır.

Ahmet Haşim'in kaderine benzer bir kaderi Yahya Kemal de yaşamıştır. Yahya Kemal'in annesine ayrı bir yer ayırdığı hatıralarına; içkiye meraklı, bencil, haşin bir "baba" yansır; anne ise dindar, hassas ve hastadır. (Yetiş 2006: 31-49). Annesini küçük yaşta kaybeden Yahya Kemal'in şiirlerinde farklı şekilleriyle "anne" imajına rastlanmakla birlikte, annesini, aradan geçen yıllara rağmen unutamadığını, yetmiş iki yaşındayken yazıp yetmiş dört yaşındayken yayımladığı (Banarlı 1984: 348) "Ufuklar" şiirinde geçen,

*Annemin na'sını gördümdü;
Bakıyordu bana sâbit ve donuk gözlerle,
Acıdan çıldıracaktım.
Aradan elli dokuz yıl geçti.
Âh o sâbit bakış el'an yaradır kalbimde.
O yaşarken, o semâvî, o gülümser gözler
Ne kadar engin ufuklardı bana;
Teneşir tahtası üstünde o gün,
Bakmaz olmuştular artık bu bizim dünyâya.*

dizeleriyle dile getirmiştir.

Bu örneklere başka isimler ve hatıralar eklemek her zaman mümkündür. Anne-çocuk yakınlığının en acı yönünü ifade eden “ölüm” kavramı da şairlerimizin şiirine “mezar” ve “o mezarın ziyaret edilmesi” düşüncesiyle birlikte gelir.

İsmail Safa, Tevfik Fikret ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, annelerini küçük yaşta kaybetmeleri bakımından Ahmet Haşim ve Yahya Kemal’le kaderleri aynıdır; fakat bu özlemi, bir anne mezarını ziyaret etmenin ardından o ziyaret esnasında hissedilenleri veya ziyareti imkân haricinde olan annelerinin mezarını ya da oraya yaptıkları hayali bir ziyareti şiirleştirerek dile getirmeleri açısından diğerlerinden farklıdır.

İsmail Safa, annesi Ayşe Samiye Hanım’ı yedi yaşındayken 1873’te kaybedince, anne özlemini çok küçük yaşta yaşamıştır. Babası kendisiyle ne kadar ilgilenmiş olsa da (Karaca 1990: 6) şair, annesinin eksikliğini daima hissetmiş olmalıdır. İsmail Safa’ya, bu çalışmanın ikinci kısmında değerlendirilecek olan, “Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetimane”yi yazdıran duygunun da çok küçük yaşta kaybedilen bir anneye duyulan bu özlem olduğu tartışılmaz.

Annesinden beş yıl sonra 1878’de şairin babasının ölümü, doğup büyüdüğü topraklardan ayrılmak zorunda kalması, ilk eşini ve küçük yaştaki çocuklarını kaybetmesi, nihayet bugün bile tartışılabilir olan bir suçla Sivas’a sürgün edilmesi ve Sivas’ta biten kısa bir hayata sığan bütün bu acılar dikkate alınırsa şairin annesinin ölümünden sonra da kolay bir hayat yaşamadığı görülecektir.

Muallim Naci’nin “Şair-i mader-zâd” unvanını lâyık gördüğü İsmail Safa’nın şiirinde, yaşanan bu acıların izleri vardır. Bununla birlikte Ali Ekrem Bolayır, “Safa’da müdhiş bir san’at-i tâ’rîz olan sâde-dilânelik hemen hemen meşhur Lafontaine derecesinde mütemâyizdi” der ve Tevfik Fikret’in “alay ve saraka vâdisinde” en çok ondan korktuğunu, bir gün onun tarizlerinden korunmak için yine İsmail Safa’nın bir zaafı olan gülme krizlerinden faydalandığını bir hatırasıyla birlikte anlatır (Bolayır 1991: 451).

İsmail Safa’nın “Şair-i mader-zâd” sıfatıyla Tevfik Fikret’i himaye edip onun şiirlerini “Mekteb-i Mülkiye mezunlarından şair-i güzide-sühan Mehmet Tevfik Bey’indir” açıklamasıyla *Mirsad*’da yayımladığı da bilinmektedir (Kaplan 1971: 58). İsmail Safa ile Tevfik Fikret’in dostlukları uzun yıllar sürmüş ve hatta Fikret, dalgınlığıyla da tanınan (İnal 1988: 1578) İsmail Safa’nın bu özelliğini “Seza” (Tevfik Fikret 1973: 454) isimli şiirinde dile getirmiştir. Şairlerin sohbetleri esnasında konu olmuş mudur bilinmez ama Fikret de İsmail Safa gibi annesini küçük yaşta kaybetmiştir.

Tevfik Fikret, tahminen on iki yaşında iken annesi hacca gitmiş, orada yakalandığı koleradan vefat edince Medine’ye bir günlük mesafede, çölde defnedilmiştir. İsmail Hikmet, şairin annesinin ölümünden sonra itinayla büyütüldüğünü söylese de (Ertaylan 2005: 109) Tevfik Fikret’in mesela; “Hasta

Çocuk”, “Balıkçılar” gibi şiirlerindeki melankolik “anne-çocuk” yakınlığının, “Yağmur” şiirinde yağmurun kararttığı dünyada, koşan bir “*sabi*” ve “*ridâ-yı siyah*”ını sürüyerek şairin “*leyl-i yâd*”ında beliren bir kadın görüntüsüyle şiirde yer bulan acınası anne-çocuk imajının özünde, on iki yaşında kaybedilen anneye duyulan ve kaçınılmaz olarak duygusal ve hatta karamsar olan anne özlemini aramak gerekir. Bu özlem, anne çocuk imajının dışında, aşağıda değerlendirilecek olan “Uzletgeh-i Maderi Ziyaret” ve “Hemşirem İçin” isimli şiirlerde görüleceği üzere, şairin doğrudan kendi annesini konu almak veya ona hitap etmek şeklinde de yer bulmuştur.

1901 doğumlu olan Tanpınar, “Hemşirem İçin”in yayımlandığı 1902 yılında, henüz bir yaşındadır. Bu şiirle ilk defa hangi tarihte karşılaştığını bilemeyiz ama “Hemşirem İçin”in başlangıcındaki anne özlemini, kendi ifadesiyle “öksüzlük denen acı”yı yüreğinde 1916 Ekiminin başlarında, on beş yaşındayken annesi Nesime Bahriye Hanım’ı Musul’da kaybettiği zaman hissedecektir. Tanpınar’ın, “*insan talihiyle ilk defa bu aylarda karşılaştığımı anladım*” (Okay 2004: 36) sözleriyle dile getirdiği bu ölüm hadisesi ve annesi, Tanpınar’ın hikâyelerinde yerini almış ayrıca, şairin ziyaret bile edememenin acısını derinden hissettiğinin anlaşıldığı, bu yazının devamında incelenecek olan, “Annem İçin” isimli şiirinin konusu olmuştur.

Annelerin Mezarlarına Dair:

Toplumsal hayat, her insanı olduğu gibi şairleri de kaçınılmaz olarak dış dünya ile iletişim kurmaya yöneltir; fakat dış dünyanın acımasızlığı karşısında şairler, zaman zaman, Jung’da ifadesini bulan bir “içe kapanış”ı tercih ederler. Mehmet Kaplan bunu, “*şahsiyetin bütünden ayrılmadığı mesut eski hâle dönüş temâyülü fikri*” (Kaplan 1976: 491) olarak açıklar. Bu içe dönüş; edebî eserlerde, şairlerin de farkında olmayarak kullandıkları sembollerle ifade edilir.

Ölümün ardından geriye somut olarak kalan ve kaybettiğimiz kişiye yakın olduğumuzu hissettiğimiz mekân “mezar”dır. Jung’a göre “anne”yi temsil eden “mezar” (Kaplan 1976: 504), semboller sözlüğünde, taşıdığı diğer sembolik değerlerin yanı sıra kadın ve anne şefkatinin sembolü olarak da gösterilmiştir (Cirlot 1971: 344). A. Murray ise, ölüm ve mezara gitme arzusunu “anne karnına dönüş” temayülünün göstergesi olarak yorumlar (Kaplan 1976: 504).

İnsan bilinçaltının ortaya çıkardığı bu mezar ve mezar ziyareti düşüncesi Doğu’nun mersiyesi, Batı’nın romantizmiyle beslenerek şairlerin kaleminde şiirleşmiştir. Jale Parla da, “*ölümden sonra yaşamın var olup olmadığına ilişkin kuşkular, insanın Tanrı’nın özel bir yarattığı olup olmadığına ilişkin tereddütler, evrim içinde insanın yeri ve rolüne ilişkin değerlendirmeler içeren bu gelenek, mezarlık şiiri türünün temel varoluş endişesini dile getirir*” (Parla 2011: 67) tespitleriyle bu şiirlerin felsefi geri planına dikkat çeker.

Mezar ve mezar ziyaretinin şiirimize yansımaları Tanpınar, “ölüm” başlığı altında değerlendirir. Divan şiirindeki tarih düşürme geleneğinin mezar kitabesi şiirlere yol açtığını söyleyen Tanpınar’a göre, ferdî hislere yönelmeyi romantiklerden öğrendiği yeni şiir için “ölüm” en tabii ilham kaynağıdır. Tanpınar, ölümün “mezar” ve “mezar ziyareti” boyutunu ise, Lamartine etkisiyle Rezaîzâde Ekrem’de yine bu şaire bağlı olarak ortaya çıkan ve sırrını mersiyede bulan murakabe ile başlatır ve bu başlangıcın Abdülhalim Memduh, Nâbi-zade Nâzım, İsmail Safa hatta Rıza Tevfik ve Tevfik Fikret gibi şairlerle devam ettiğini de söyler (Tanpınar 1976: 272).

Nitekim, 1886’da yayımlandığı halde şairinin ifadesine göre bu tarihten on yıl önce yazılan ve Abdülhak Hâmit’in Paris’te gezip dolaştığı yerleri anlattığı “Belde”deki “Père-Lachaise” isimli şiirde bir genç kızın ölümü konu edilmektedir ve mezar bu şiire, “leyl-i âzim-i makber” olarak girer (Tarhan 1991: 111). Bu şiirle şair, “romantiklerin vazgeçemedikleri mezarlık manzarası”yla Paris dekorunu tamamlamıştır (Tarhan 1991: 21). Hâmit’in “Makber”inde ise mezar, bazen Beyrut’ta Fatma Hanım’dan kalan tek eser, bazen onunla konuşmak için bir araç olur. Şair zaman zaman Fatma Hanım’ın ölümüne inanmayışını ifade için mezarı kullanır; bazen de mezar, şairin metafiziğe gitmesi için bir vasıta. Mezar, “Makber”in her tarafında vardır (Tarhan 1997: 39-131) Aynı şekilde, Rezaîzâde Ekrem’in “Yakacık’ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi” (Rezaîzâde M. Ekrem 1997: 300-302), Nâbizâde Nâzım’ın “Mezarlık” (Birinci 1987: 32-33) isimli şiirlerinde anlattıkları “mezar”dır, “mezarlık”tır ve şairlerin buralardaki duygulanışlarıdır.

Daha önce “Mezar” isimli metniyle mezara dolayısıyla ölüme müspet bir yaklaşım sergileyen, annesinin ölümünün ardından yazdığı “Mezardan Sonra”da bu yaklaşımı menfi olarak değişen Halit Ziya Uşaklıgil ise ölüm, mezar, ölüm sonrası, insanın faniliği konusunu daha detaylı olarak *Mezardan Sesler*’inde işlemiştir. Annesinin ölümünün yarattığı boşlukta doğan bu mensur şiir, baharın yağmurlu, kasvetli günlerinin tasviriyle başlar. Bu eserdeki genç, şairin kendisidir. Yağmurun dinmesini isteyen delikanlı kendisini bir mezarlıkta bulur, korkar kaçmak ister fakat başaramaz ve bir mezarın üstüne düşer. Daha sonra gördüğü mezar taşındaki “Za’ir! Sen hiçsin” yazısından etkilenen genç, mezardan gelen sesle insanın, kâinatın sorgulandığı metafizik düşüncelere dalar. Bu ses kesildiği zaman genç, artık hayata daha farklı bakmaktadır (Çetişli 1986: 88-91).

Ömer Faruk Huyugüzel’in “şairane bir şekilde yapılmış tablo bütünlüğüne sahip evren, gece ve mezarlık tasvirleriyle dikkati çeker” (Huyugüzel 1995: 67-68) dediği, Halit Ziya’nın, “Bu küçük kitap ki pek basit fakat perişan ve ümitsiz bir gencin felsefesinden doğmuştur” (Uşaklıgil 1969: 233) sözleriyle tanıttığı “annenin hayalini tavafla etme” (Parla 2011: 67) fikriyle yazılan bu eserde,

anneyi kaybetmenin acısıyla yaşanan düşünce ve duygu bunalımı işlenmiş, mezar ve mezarlık bu sorgulayış için zemin olarak seçilmiştir.

Serab-ı Ömrüm'de "Fikret'in Necip Ruhuna" adıyla yer alan fakat "Kabr-i Fikret'i Ziyaret", "Fikret'in Mezarında" isimleriyle de neşredilen Rıza Tevfik'in şiirinde ise şairin Tevfik Fikret'in mezarını ziyareti sonrası duyguları dile getirilmiştir (Bölükbaşı 1949: 100-101). Rıza Tevfik'in "Bir Hatıra" isimli şiiri yine bir mezardan ilhamla yazılmıştır. Şairin naklettiğine göre, Edirnekapı mezarlığında gördüğü annesiyle adaş olan Münire Hanım'ın mezarı şaire on yaşında kaybettiği annesini hatırlatmış ve o, bu şiiri kaleme almıştır (Bölükbaşı 1946: 196-198).

Anneyi ve ona özlemi anlatan, annenin ölümü üzerine kaleme alınan şiirler hacimli bir antoloji oluşturacak kadar fazla olabilir. Yine ölüm, mezar, mezarlık da özellikle şairlerimizin üzüntülerini dile getirmek veya metafizik düşüncelere gitmek için seçmiş oldukları konular olabilir; fakat bu yazıda yukarıda isimleri geçen ve annelerini küçük yaşta veya ilk gençlik yıllarında kaybeden İsmail Safa, Tevfik Fikret, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın derinden hissettikleri anne sevgisi, bağlılığı veya özlemini dile getirmek için kaleme aldıkları annelerinin mezarını hatırladıkları veya o mezarı hayalen ziyaret edip anneleriyle dertleştikleri, orada yattığını düşündükleri annelerine ulaşamayışlarının acısını haykırdıkları şiirleri değerlendirilecektir.

Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetîmane:

Sanatçıların hayatları şiirlerine yansır, İsmail Safa'nın hayatı ise doğrudan şiirlerinin konusudur. Peyami Safa babasıyla ilgili olarak "*İsmail Safa kadar şiirleri otobiyografik izler taşıyan başka bir şair bulmak zordur. Mekke'deki çocukluk hayatı, annesinin mezarını ziyareti, birinci karısının obsesyon hâlinde ona verdiği acı, mezarı önündeki feryadı, çocuklarına aşkı, hastalık buhranları, ona ayrı ayrı berrak bir sadelik içinde göz karartıcı derinliği seçilen şiirlerini yazdırmıştır*" (Safa 1954:345) der.

İsmail Safa'nın çocukluğu Mekke'de geçmekle birlikte annesini İstanbul'da, babası Hicaz mektupçuluğundan istifa edip bir ara İstanbul'a geldikleri zaman, kaybetmiş; baba Behçet Efendi daha sonra tekrar Hicaz mektupçuluğuna atanmıştır. Babalarını da bu ikinci gidişte Hicaz'da kaybeden İsmail Safa ve kardeşleri, bu ölüm üzerine İstanbul'a dönerler. İsmail Safa'nın muhtemelen gerçekten yapılmış olan bir mezar ziyareti üzerine kaleme alınmış olan "Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetîmane" isimli şiiri önce *Mirsad* mecmuasının 9 Mayıs 1307 (21 Mayıs 1891) tarihli dokuzuncu sayısında tarihsiz olarak yayımlanmıştır. Bu şiir, daha sonra, 8 Mayıs 1308 (20 Mayıs 1892) tarihiyle şairin *Mensiyât* isimli eserinde yer alır (İsmail Safa 1328: 52-56). İki tarih karşılaştırılınca şiirin 1892'den önce ve büyük ihtimalle 1891

yılında yazıldığını söylemek ve kitaba alınırken şiirde bazı değişiklikler yapıldığını belirtmek gerekir.

Yazılış yılındaki bu tereddüde karşın şiirin yazıldığı ve neşredildiği “ay”ın mayıs olması dikkat çekicidir. Bu ay, muhtemelen annenin ölüm yıldönümü veya eğer şiir gerçek bir mezar ziyaretinin ardından yazıldıysa ziyaretin gerçekleştiği “ay”dır.

Şair şiirine; “dünyanın faniliğini ilan eden”, sessizlikle mahşeri, varlık ile yokluğu birlikte barındıran “kabristan”ı selamlayarak başlar. Sonra orayı ziyarete gelenlerle ilgili düşüncelerini ifade eden İsmail Safa, ardından sözü annesinin mezarına getirir, çünkü artık onun mezarının yanındadır. Bu bent, şairin annesine; yılların geçtiğini, babasının da öldüğünü, kendisinin artık büyüdüğünü ve ziyaretine geldiğini anlattığı benttir.

Bu bentten sonra şairin annesinin mezarı başında onunla geçirdiği güzel günlere döndüğü satırlar yer alır ve şair, annesinin hayaline olsun kavuşmak isteğini haykırır:

*Beni dil-şad kıl visalinle!
Bir hayal ol da çık görün gözüme!
Validem bir cevap ver sözüme.*

Şair daha sonra, Hâmit’in “Makber”de yaşadığına benzer vücut ve ruh ikilemini dile getiren dizelere yer verir. Ruh, “pare-i şefkat” bir nur olarak kendisini asumana yöneltirken; vücut “şedid bir kuvvet”le şairi “merkez-i arza” çekmektedir. Bu tezat, otorite ve tanrısallık taşıyan “anne kompleksi”ne uygundur. Şair gözünden ateş gibi yaşlar akıtırken dikkatini toprağa yöneltir ve altıncı bentte toprağa hitap eder:

*Mutlaka ey siyah topraklar!
İçinizde o nur sönmüştür,
Şimdi annem gubara dönmüştür.
Âh topraklar! Âh topraklar,
Nice insanlar ettiniz imha
Adeta serteser mezarsınız*

Böylece şiirini metafizik boyutlara taşıyan İsmail Safa, son bentte annesine yönelik duygularını ve çocukluk günlerine özlemine; beşik-mezar, ninniler söyleyen anne-feryat eden çocuk imajlarıyla dile getirir:

*Otururdun gahverimin başına
Uyuturdun o ninnilerle beni
Ebediyen ecel uyuttu seni.
Ben de şimdi mezarının taşına
Kapanıp eylemekteyim feryad
Galiba hiç işitmiyorsun hiç
Bana bir hande etmiyorsun hiç*

*Kendini sensin ettiren yâd
Görmedikçe vücud-ı zâilini
Ağlarım yâd edip fezâilini*

Yukarıda şiirin yazılış yılıyla ilgili bir tereddüde dikkat çekilmişti. Bu tarih; bir yıl önce veya sonra olabilir fakat şu kesindir ki o günler İsmail Safa'nın,

*Allah
Kurtar beni kahr ü şiddetinden
Fevtimde zemin ile zamanın;
Toprakta vücudumu bırakma
At haricine şu asumanın*

diyerek kendi “kitabe-i mezar”ını yazacak kadar bunaldığı günlerdir. Şair bu sıkıntılar içerisindeyken, yedi yaşında kaybettiği annesinin “simâ-yı sabavetinde uçan valide nigâhına hayalen olsun” (Akyüz 1328: 6) kavuştuğu “Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetîmane”yle “*şahsiyetin bütünden ayrılmadığı mesut eski hâle dönüş*”ü yaşamıştır. Şairin aynı yıl, babasının doğduğu Trabzon’u da ziyaret ettiğini ve bunu da *Mirsad*’da tefrika ettikten sonra kitap hâline getirdiğini de belirtmek gerekir.

Uzletgeh-i Maderi Ziyaret:

Tevfik Fikret, küçüklüğünde “fevkalâde yaramaz, ele avuca sığmaz, şeytan bir çocuk” olmasına rağmen büyüdükçe “*itidâl ve sükûna girmiş*”tir; fakat şair, çocukluğundan itibaren “*uzlet ve sekinete meftun*” dur, şefkatinden ayrıldığı nine kucağını telafi için “*kendisini sine-i huzuruna atacak sakin bir köşe, sessiz bir bucağ*” arar (Ertaylan 2005, 110,111). Anlaşılan odur ki, Fikret’i on beş on altı yaşlarında şiir yazmaya yönelten unsurlardan birisi de içinde bulunduğu bu psikolojidir.

Tevfik Fikret’in annesinin mezarında sükûnu aradığı “Uzletgeh-i Maderi Ziyaret” isimli şiiri de, 1891’de şair yirmi dört yaşındayken *Mirsad*’ın on yedinci sayısında, “İlk Eserlerimden” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Bu açıklama, şiirin daha önceki bir tarihte yazıldığını düşündürür. Bu şiir, Galatasaray Sultanisi’nde, on beş on altı yaşlarında şiire başlayan ve Hâmit ve Ekrem’in tesirlerinin görüldüğü ilk şiirleri (Kaplan 1971: 50) arasında olmalıdır.

Bu bilgiler, Tevfik Fikret’in söz konusu şiiri, insan hayatının dönüm noktalarından olan, duyguların şiddet kazandığı on beş on altı yaşlarında, ilk gençlik yıllarında yazdığı sonucuna ulaştırır. Şair mahrum olduğu anne şefkatine özlemini, var olduğu bile şüpheli olan “annesinin mezarı”nı hayalinde ziyaret ettiği şiirinde dile getirmiştir. Tevfik Fikret’e ilk eserlerinden olan bu şiiri, *Mirsad*’da yayımlama konusunda ilham veren de muhtemelen İsmail Safa’nın yukarıda değerlendirilen şiiridir.

Terci-i bent nazım şekliyle yazılan ve dört bentten oluşan şiir, şairin bir akşam yatakta annesini düşünmesiyle başlar ve bu düşünce şairi, anne kucağında geçen sıkıntıdan, mihnetten uzak, annesinin şefkatinin gölgesindeki çocukluk günlerine götürür:

*“Yarâb ne oldu-derdim- o demler ki şevk ile
Âgûş-ı mâderîde mekîn-i celâl idim?
Ruhum sıkılma bilmez idi hâtırım melâl.
Âzâdegî-i mihnete ben bir misâl idim.
Titrerdi her dem üstüme bir sâye-i şefîk
Ol sâye-i safâda masûn-ı kelâl idim*

Artık mezardan farkı kalmayan yataktan kalkıp annesinin mezarını aramaya çıkan şaire mehtap,

Kabr içre lâl-i mâder-i şefkat-şiârdan

haber verir. Fikret, çevreye hâkim olan karanlıkla kendi dünyası arasında bağlantı kurar ve bu bağlantıyı,

*Âlem sönerdi dîdede geçtikçe gâh gâh
Sönmüş cemâli hâtır-ı zulmet-i disârdan*

beyitiyle dile getirir.

Kendi ıstırabıyla baş başa kalan şairin gözünde annesinin hayali canlanır, bu hayal korku ve kedere kapılmasına sebep olur:

*Geldi hayâl-i mâderim o dem buldu izdiyâd
Gönlümde yer tutan tevahhuş, o iktirâb*

Yağan yağmur dinmiş, sabah olmaya başlamıştır; fakat şair maziye düşünmekte, orada annesini görmekte ve hüznü, gözyaşları eksilmemektedir. Son bentte şair, annesinin mezarına kapanır ve ona hitap eder:

*“Ey cezbeden cihâna beni şevk-i vuslatı!
Ey teng eden cihânı bana hüzn-i firkati!
Âyâ gelir mi gûşuna âh-ı tahassürü.
Ol bi-kesin ki gitti seninle irâdeti?
Etmez mi incilân taleb, ey nühiŷfte nûr!
Gönlüm nasıl görür sana lâyıık bu zulmeti?
Heyhat! Bir cevaba dahi nâil olmadım;
Tuttum kemâl-i hasret ile râh-ı avdeti*

Şiir; şekil, üslûp, muhayyile ve zaman zaman kelime kadrosu bakımından Recaiizâde Mahmut Ekrem’in “Yakacık’ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi” isimli şiiriyle karşılaştırılınca birçok benzerlik taşıdığı görülmektedir; fakat Ekrem’in kim olduğu tam da anlaşılamayan ve şairin ayaklarına kapandığı “mehâbetli sanem”in yerine, Fikret’in annesini seçmesi onun mezarına kapanmayı tercih etmesi üzerinde düşünölmelidir. Şairin annesini ve onun

şefkatini özlemesi, bu özlemeyi dindirmek için onun mezarını araması ve bu mezara kapanarak dertleşmesi, mezarın sembolik anlamıyla örtüşmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi mezar, annenin ve anne şefkatinin sembolüdür; mezara gitmek “anne karnına dönüş” arzusunun göstergesidir. Anneye bağlılığın arka planındaki anne arketipinin, anneye otorite ve hatta tanrısallık vermesi de şiire, annenin hayalinden korkmak ve onun mezarına kapanmak şeklinde yansımıştır.

Tevfik Fikret, kız kardeşi için yazdığı “Hemşirem İçin” isimli şiirini de annesine ithaf eder ve şiire onunla dertleşerek başlar. Uzun soluklu şiirin bütünü içerisinde bu bölüm küçük bir şiir olarak düşünülebilir. Nitekim Edgar Allan Poe, ‘Kuzgun’ şiirini nasıl yazdığını anlattığı “Kompozisyon Felsefesi” isimli yazısında “uzun şiir olarak ifade ettiğimiz şey, aslında, sadece bir silsile şeklinde meydana gelen küçük şiirlerden-kısa şiirsel etkilerden ibarettir” (Poe 2004: 107) der.

Tevfik Fikret’in, kız kardeşinin ölümünden eniştesini sorumlu tuttuğu bilinmektedir, fakat iddiasında ne derece haklı olduğunun tartışılması bile anlamsız bir konudur; dolayısıyla bu şiire niçin yazıldığı açısından değil, şiirin içeriği açısından bakmak gerekir. “Hemşirem İçin”, ölen bir kişinin arkasından söylendiği, onun faziletleri övüldüğü için bir mersiye olarak değerlendirilebileceği gibi kadın hakları noktasından bakılarak,

Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer

cümlesinin taşıdığı anlamdan hareketle de yorumlanabilir. Bununla birlikte şiirde “hemşire”den, “bütün kadınlık”tan başka bir “kadın” daha vardır: Anne.

Bu şiir, on iki yaşındayken kaybedilen anneye ölümünden yirmi üç yıl sonra, Fikret otuz beş yaşındayken yapılan bir dertleşmedir. Şairin hayatında çok önemli yer tutan kız kardeşinin ölümü hadisesini anlatmadan kendisini annesinin huzuruna çıkarması, annenin bilinçaltındaki sembolik değeri açısından anlamlıdır. Diğer taraftan, “Hemşirem İçin”in annesiyle dertleştiği ilk bölümünde Tevfik Fikret’in duygu ve düşünce dünyasını görmek mümkündür.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Tevfik Fikret’in annesi hac yolculuğu sırasında yakalandığı koleradan ölmüş ve şair annesinin ölümünü acı bir haber olarak yaşamıştır. İşte bu şiirde öncelikle şairin çocuk hafızasında yer alan çölde bir deve üstündeki “anne” yer alır:

*Ne zaman kibleye dönsem dil-hûn,
Seni bir mahfede pûyân görürüm.
Sonra kumlarda perîşân görürüm.*

Şiirde, annesinin ölümünü görmüş veya yaşamış değil sadece işitmiş olmanın verdiği eziklik hissedilmektedir. Anlaşılan odur ki, Tevfik Fikret bu ezikliği yıllar sonra hâlâ yaşamaktadır:

*Bir diken belki delîl-i kabrin,
Develer belki ziyâretçilerin;
Kim bilir belki de, pâ-mâl-i gubâr,
Ne diken var, ne ziyâret, ne mezâr;
Ne de sen...*

Bu eksiklik şairi isyana götürür ve ölümden sonraki hayatı sorgular, bu sorgulayış şairin inanç dünyasını da bize verir:

*Dinle her nerde isen, her ne isen;
Toz, bulut, rûh, melek, taş ya diken*

Son olarak annesiyle niçin dertleşmek istediğini dile getiren şair, kız kardeşinin ölümünü bir cinayet olarak belirler ve bu konudaki duygularını,

*Bunların hepsini giryân edecek
Bir cinâyet ki bu... cinâyet gerçek*

dizeleriyle açıklar. Şiirin bundan sonraki bölümü şairin “cinâyet” dediği ölümü, kardeşini, eniştesine olan nefretini anlatarak devam eder ve şairin, mezarın başına kardeşinin kaderini paylaşmasını istediği diğer kadınları davet etmesiyle biter.

Tevfik Fikret, hayatının en dokunaklı, unutulmaz anlarından birini yaşadığı kardeş acısını yıllar önce kaybettiği annesiyle paylaşmıştır ki bu anne arketipine ve bu arketipin arka planını oluşturduğu anne kompleksine uygun bir yaklaşımdır.

Annem İçin:

Tanpınar annesini kaybettiği zaman on beş yaşındadır. Aile, Kerkük'ten Antalya'ya giderken anne Nesime Bahriye Hanım tifüse yakalanır, bu sebeple bir süre Musul'da duraklanmak zorunda kalınır; fakat 1916 yılının Ekim ayı başlarında genç kadın hastalığa yenik düşer¹. Dolayısıyla şair, annesinin hastalığına ve ölümüne şahit olur. Tanpınar'ın “Annem İçin” isimli şiiri 5 Teşrinisani 337 (5 Kasım 1921) tarihlidir. 1921; Tanpınar'ın Darülfünunda üçüncü yılı, kendisini şiire iyiden iyiye verdiği, yaz tatili için geldiği Antalya'da “güneşle birleşmiş, güneşin sarayı ve havuzu olmuş” muhteşem manzaraya şahit olduğu fakat bu manzarayı “ölüm düşüncesiyle birlikte” idrak ettiği yıldır (Tanpınar 1992: 246). Yani şair her açıdan, bir şiiri kaleme alacak duygu birikimiyle doludur ve bu şiirin beş yıl önce kaybedilen ve mezarından bile uzak kalınan anne için yazılması adeta kaçınılmazdır. Aynı yıl şairin “Annem İçin” şiiri Dergâh'ta yayımlanır. Şiirin,

¹ Orhan Okay, *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar* isimli eserinde Tanpınar'ın annesinin ölüm tarihi konusundaki farklı görüşler de değerlendirilmiş ve 1916 yılının Ekim başlarının doğru bir tarih olacağına dikkat çekilmiştir (Okay 2010: 36). Bu çalışmada Orhan Okay'ın tespit ettiği tarih üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

*Bir günümüz bile sensiz geçmezken
Şimdi mezarına hasretiz anne...*

dizelerinden oluşan epigramı, temasını da verir: Mezarı dahi ziyaret edilemeyen anneye duyulan özlem.

Şair, önce annesinin kabrinin de bulunduğu mezarlığı; ulu bir mabedin gölgesinde ıssız, kimsesiz bir yer olarak tasvir eder, burada bir yığın toprakla bir parça mermer olarak belirlenen mezar, bu ilk dörtlükte kimliksizdir.

*İssız bir mezarlık, kimsesiz bir yer
Gölgesinde ulu, loş bir mâbedin
Bir yığın toprakla bir parça mermer
Sırrıyla haşrolmuş orda ebedin*

Şair, “bir yığın toprak ve bir parça mermer” diyerek biraz da sıradanlığını vermeye çalıştığı mezarı aynı dörtlükte “ebedin sırrının haşrolduğu” yer olarak anlatır. Böylece Tanpınar, mezarın sessizliği ve sadeliğinin karşısına, ebediyet ve ebediyetin sırrının bir yığın toprakla bir mermer parçasında haşrolması gibi derin anlamları, düşünceleri çıkarmış, böylece şiirine metafizik bir anlam yüklemiştir.

İkinci dörtlükte geçen,

*Bir yığın toprakla bir parça mermer,
Üstünde yazılı yaşınla adın;*

dizeleriyle söz konusu edilen mezar, şairin annesinin mezarı olarak kimliklendirilir. İkinci dörtlüğün,

*Başucunda matem renkli serviler
Hüznüyle titreşir sanki hayatın*

şeklindeki son iki dizesinde, şairin dünyaya bakışını ve ölümle ilgili sembolleri bulmak mümkündür. Genellikle mezarlıklarda bulunması ve “rüzgârda sallanırken ‘Hû’ sesine benzer bir ses çıkarması sebebiyle ölümün sembolü” (Pala 1999: 350) olarak değerlendirilen serviye, şair, “hayatın hüznüyle titreşmek” gibi dünyevî bir görev vermiş ve onu “matem renkli” olarak nitelendirmiştir. Tanpınar’ın seçtiği bu sıfatlar, şiire hâkim olan atmosfere uygun olduğu gibi Ahmet Hamdi Tanpınar’ın o yaşlarda dünyaya bakışının şiire yansımaları da görülmelidir. Sadece annenin ölümü değil, ailenin ve hatta ülkenin 1916’da içinde bulunduğu durum düşünülürse bu bakışta karamsarlığın, hüznün olması kaçınılmazdır. Şair, bu dörtlüğün son iki dizesinde konuya insanlık boyutundan bakmış ve bu dörtlükte ve bundan sonraki üçüncü dörtlükte karşımıza bir metotla çıkmıştır. Bu metot; dörtlüğün ilk iki dizesini kendine ait duygulara ayırma, son iki dizesini konunun bütün insanlık için olan yönünü irdeleme olarak şekillenmiştir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, yeni şiirde ölüm düşüncesini anlatırken sözü Tevfik Fikret’e getirir onun kız kardeşi için yazdığı “mersiyede içtimaî şiirin

büyük unsurlarından birini” bulduğunu söyleyerek “*kız kardeşinin ölüsünü şiirin Forum’una kadar taşır ve orada Shakespeare’in Antonious’unun Julius Caesar için yaptığı gibi onun yaralarına göstererek kadın hakları namına konuşur*” (Tanpınar 1976:272-273) tespitinde bulunur. Yine Tanpınar, Tevfik Fikret’in şiiri ile ilgili olarak “*Dönüş noktalarını, muayyen tesirleri elde edeceği yerleri ve manzumeyi bitireceği kilit taşını çok iyi bilir. Hemşirem’e² adlı şiirini bu gözle bir kere okumak onun bu işte ne kadar usta olduğunu anlamağa kâfidir*” (Tanpınar 1977: 307) değerlendirmesini yapar. 1938 yılında yapılan bu değerlendirme Tanpınar’ın edebiyat eleştirmeni ve tarihçisi gözüyle “Hemşirem İçin”e bakışıdır.

Diğer taraftan 1919 yılında Darülfünun’un edebiyat şubesine yazılan ve annesini kaybetmesinin üzerinden ancak dört yıl geçen Tanpınar’ın “Annem İçin”i yazdığı 1921’de, “Hemşirem İçin”e bakışı daha duygusal ve etkilenmeye açık olmalıdır. Bu etkiyi hem şiirin isminde, hem göz önünde canlandırılmaya çalıştığı, ıssız veya yok olduğu düşünülen “mezar” görüntüsünde, hem de üslûpta hissetmek mümkündür. Nitekim şiirin üçüncü dördlüğünde Tevfik Fikret’in “Hemşirem İçin” şiirinde annesine hitap ettiği başlangıç bölümünün üslûbu hissedilir. Bu dörtlük, Tevfik Fikret’in “Hemşirem İçin”de, şairin annesinin ölümünü anlattığı,

*Biz çocuktuk, seni defneylediler
Bî-vefa kumlara, bî-kayd eller.*

dizelerini hatırlatan,

*Seni gömdük anne yıllarca evvel
Gözyaşlarımızla bu ıssız yere.*

dizeleriyle başlar. Her iki şairin de annelerini çocukken veya ilk gençlik yıllarında kaybetmeleri, annelerinin mezarlarını dahi göremeyecek olmaları göz önünde bulundurulunca bu duygu yakınlığının şaşırtıcı olmaması gerekir. Zaman, birisinde “çocuktuk” kelimesiyle, diğerinde “yıllarca evvel” ifadesiyle belirlenmiştir. Tevfik Fikret’in “bî-vefa” kumları ise Tanpınar’da “ıssız yer” olarak anlatılır. Tanpınar’ın ölümüne ve belki de defn merasimine şahit olduğunu düşündüren I. çoğul şahıs çekimine karşılık, Tevfik Fikret annesinin ölümüne ve defnedilmesine yabancılığını III. çoğul şahıs çekimi kullanarak ifade etmiştir.

Üçüncü dördlüğün son iki dizesinde şair karşımıza,

*Kimsesiz bir akşam ziyaya bedel
Matem dağıtırken hasta kalplere*

² Tevfik Fikret’in kız kardeşi için yazdığı “Sevgili Hemşireme” isimli bir şiiri daha vardır, fakat “Hemşirem İçin”, Tevfik Fikret’in şiir sanatını yansıtmaya açısından daha anlamlıdır. Tanpınar’ın kastettiği şiir de bu şiirlerden ikincisi olmalıdır.

dizeleriyle “akşam” kelimesini çıkarır. “Akşam” kelimesiyle şiire, hem ölümün beraberinde getirdiği yalnızlık, matem ve belki biraz da korku katılmış; hem de “ziya”nın karşısına çıkarılarak hayatın zıtlıklarla var olduğuna dikkat çekilmiştir. “Hasta kalpler”in kimler olduğunu en iyi açıklayan ise Orhan Okay’ın Tanpınar’ı anlattığı eserinde yer alan “savaş yılları aynı zamanda açlığın, sefaletin ve salgın hastalıkların da yayıldığı yıllardır. Ahmet Hamdi kısa fasılalarla tekrarlayan bir ‘humma’ya tutulmuştur. Annesi ise her savaşın ölümcül hastalığı olan tifüse” (Okay 2010: 36) değerlendirmesidir.

Şiirin son dörtlüğü kişisel açıdan ölümün, toplumsal açıdan savaşın arkasında bıraktıklarını anlatır:

*Kimsesiz bir akşam, ezelden yorgun
Hüznüyle erirken Dicle de sessiz,
Öksüzlük denilen acıyla vurgun
Bir başka ölüydük bu toprakta biz*

Ölüm kabul edilmiştir, fakat şair artık, “Öksüzlük denilen acıyla vurgun”dur. Ölümün sessizliğine ve şairin kederine; benzer bir şahitliği Ahmet Haşim ve annesi için de yapan, Dicle de eşlik eder. Bu ölümün bir başka acı tarafı, annenin mezarının “o topraklar”da bırakılmak zorunda kalınmasıdır. Şair önce annesini “o topraklar”da bırakmış, sonra “o topraklar” bırakılmıştır.

Yukarıda, Tanpınar’ın annesinin ölüm tarihiyle şiirin yazılış tarihlerindeki “ay” yakınlığına dikkat çekilmiştir. Görünen odur ki anne Nesime Bahriye Hanım’ın ölüm yıldönümü küllenen acıyı canlandırmış ve şaire, “hem Tanpınar’ın hem de milletimizin son hazin mersiyelerinden birini” (Okay 2010: 36) yazdırmıştır.

Tanpınar, Dergâh’taki şiirlerinin hiçbirini sağlığında yayımlanan *Şiirler* kitabına almamıştır (Okay 2010: 118). Şairin bu tercihinin sebebinin de yine kendi ifadesinde bulmak mümkündür; o bu şiirler için “*Bunların tecrübe olduğunu pekâlâ biliyordum*” (Tanpınar 2002: 228) der.

“Annem İçin”, Tanpınar’ın şiir estetiğini yansıtmak açısından tercih edilecek bir örnek değildir, fakat bu şiir bir annenin ölümünden duyulan acıyı, onun mezarını bile ziyaret edemeyişin yaşattığı ezikliği anlatmak açısından anlamlıdır. Anlaşılan odur ki, Musul’un bırakılması Tanpınar için sadece bir toprağın terk edilmesi olmamış, şair ve muhtemelen bütün ailesi için, yüreğin bir parçasının terk edilmesi derecesinde acılı olmuştur.

Sonuç:

Bu çalışmanın başlangıcında anne arketipi ve anne kompleksi ile ilgili tespitleri değerlendirilen Jung, anne sevgisini “Doğa kadar tanıdık ve yabancı, sevgi ve şefkat dolu, yazgı kadar acımasızdır, şevkle bıkmadan usanmadan yaşam verir, acıların anasıdır, ölünün arkasında kapanan karanlık, yanıtız

kapıdır. Anne, anne sevgisidir, benim deneyimim, benim sırrımdır” (Jung 2005: 31) cümleleriyle tanımlar.

Berberinde birçok çağrışımlarla gelen anne sevgisi, anne kaybedilince dayanılmaz anne acısına dönüşmüştür. Bu acı, eski edebiyatın mersiye geleneği ve Batı romantizminin ölüm, mezar edebiyatıyla beslenerek anne mezarına dair şiirler olarak karşımıza çıkmıştır.

İşte İsmail Safa, Tevfik Fikret ve Ahmet Hamdi Tanpınar, bu sevginin peşinde koşmuş, dertlerini paylaşabilmek için bir “yanıtsız kapı” bile bulamamanın dayanılmaz acısını şiirlerinde dile getirmiştir. Bu şiirlerin kaleme alınmasına sebep olan duygu ve düşünce birikimini Jung’ın başka bir tespitiyle de yorumlayabiliriz. Jung, insanların ne yapacaklarını şaşırtdıkları, bir yol göstericiye, bir öğretmene ve hatta bir hekime ihtiyaç duydukları zamanlarda “bilge adam” arketipinin ortaya çıktığını söyler (Jung 1981: 76). Yukarıda sözü edilen şairlerimiz de hayatlarının dönüm noktalarında veya hayat karşısında güçlerinin tükendiğini hissettikleri zamanlarda “anne”lerini özlemiş ve bilinçaltları onları “anne şefkatinin” simgesi olan “mezar” için şiirler yazmaya yöneltmiştir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Ali Kâmi (1328), “*Merhum İsmail Safa Bey’in Tercüme-i Hâli*”, **Hissiyat**, İstanbul: Osmanlı Matbaası.
- BANARLI, Nihat Sami (1984), **Bir Dağdan Bir Dağa**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BİRİNCİ, Necat (1997), **Nâbizâde Nâzım**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- BOLAYIR, Ali Ekrem (1991), **Ali Ekrem Bolayır’ın Hâtıraları** (Haz.: Metin Karahan Özgül), İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik (1949), **Serab-ı Ömrüm**, Kenan Matbaası.
- Cenab Şahabeddin (1984), **Cenab Şahabedin’in Bütün Şiirleri** (Haz.: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah uçman), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- CİRLLOT, J. E. (1971), **A Dictionary Of Symbols**, London: Routledge.
- ÇETİŞLİ, İsmail (1986), **Servet-i Fünun’da Mensur Şiir (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (2005), “*Fikret ve Hayatı*”, **Tevfik Fikret, Düşünce Dergisi, Nüsha-i Mahsûsa, 1918**, (Sunuş: Abdullah uçman, Haz.: Seval Şahin), İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 105-189.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi (1969), **Ahmet Haşim-Yahya Kemal’e Veda**, İstanbul: Varlık Yayınları.
- HUYUGÜZEL, Ö. Faruk (1995) **Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemâl (1988), **Son Asır Türk Şairleri 3. cilt**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsmail Safa (1328), **Mensiyât**, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, s. 52-56.
- JUNG, Carl Gustav (1981), “*Psikoloji ve Edebiyat*”, **Psikanaliz Açısından Edebiyat**, (Çev.: Selahattin Hilav), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- JUNG, Carl Gustav (2005) **Dört Arketip**, (Çev.: Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Metis Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1971), **Tevfik Fikret**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1976), **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARACA, Alâaddin (1990), **İsmail Safa**, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- OKAY, Orhan (2004), **Bir Hülya Adamının Romanı, Ahmet Hamdi Tanpınar**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- PARLA, Jale (2011), **Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım**, İstanbul: İletişim.
- PALA, İskender (1999), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- POE, Edgar Allen (2004) “*Kompozisyon Felsefes’i*” (Çev. Faruk Uysal), **Teori ve Eleştiri**, (Haz.: Hüseyin Su), Ankara: Hece Yayınları, s. 105-116.
- Recaizâde Mahmut Ekrem (1997) **Bütün Eserleri II**, (Haz.: İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SAFA, Peyami (1954), “*Babam İsmail Safa*”, **Türk Düşüncesi**, cilt 1, sayı 5, s. 342-436.
- Şinasi (2005), **Şinasi’nin Bütün Eserleri** (Haz.: İsmail Parlatır, Nurullah Çetin), Ankara: Ekin Kitabevi.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1976), **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1977), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1992), **Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Mektupları**, (Haz.: Zeynep Kerman), İstanbul, Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2002), **Mücevherlerin Sırrı Derlenmemiş Yazılar, Anket ve Röportajlar**, (Haz.: İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), İstanbul, YKY.
- TARHAN, Abdülhak Hâmit (1991), **Bütün Şiirleri1 Sahra/Divaneliklerim/Bunlar O’dur**, (Haz.: İnci Enginün), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TARHAN, Abdülhak Hâmit (1997), **Bütün Şiirleri 2 Makber/Ölü/Halce/Bâlâdan Bir Ses/Vâlidem**, (Haz.: İnci Enginün), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tevfik Fikret (1973), **Rübâb-ı Şikeste ve Diğer Eserleri**, (Tertip ve Telif Eden: Fahri Uzun), İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Tevfik Fikret (2004) **Tevfik Fikret, Bütün Şiirleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1969), **Kırk Yıl**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- YETİŞ, Kâzım (2006), **Yahya Kemal I Hayatı**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.